

Irvin Lukežić **I NOSTRI ONOREVOLI**

mr. Irvin Lukežić, Pedagoški fakultet, Rijeka, izvorni znanstveni članak, Ur.: 23. prosinca 1992

UDK: 82-92(046)

Tema je ove rasprave feljton nepoznata autora što se od konca 1878. do sredine 1879. tiskao u dnevniku "Sloboda" (Sušak) na talijanskom jeziku pod naslovom "I nostrri onorevoli". Riječ je o duhovitoj političkoj satiri čiji tekst pokazuje i nesumnjive književne kvalitete.

Priča o "našim odličnicima" započinje u ona tužna i tjeskobna vremena koja su nastupila nakon zloglasnog Bachova apsolutizma, u doba kada je Rijeka zajedno sa svojim distriktom već bila pripojena kruni Svetoga Stjepana a susjedni Sušak tek počeo dobivati obilježja budućega grada. Život je tekao jednolično, staloženo i pomalo usporeno, u ritmu zaprežnih kola i gospodskih kočija. Čak su se i jedrenjaci, usidreni u luci, njihali tako polagano te se činilo kao da njihove katarke nikada neće prestati proizvoditi svoju monotonu škripu. Jedini zvuk koji bi s vremena na vrijeme poremetio ovaj letargični svakodnevni mir, bio je pisak lokomotive koja bi, obavijena gustom koprenom pare i dima, protutnjala sa svojom teškom kompozicijom nekud u nepoznate prostore kontinenta. Potom bi se sve opet smirilo, katarke škripale a sat na gradskom tornju polako odbijao dvanaest. Tekla je 1878. godina.

No, dok su na Brajdici još bezbrižno kreketale žabe a uske i mračne uličice stare riječke Gomile zaudarale po urinu, zbivalo se nešto čudno: neki neodređeni nemir obuzimao je ljude, u zraku je titralo neko napeto iščekivanje slično onome koje nas obuzima prije ljetne oluje. Duhovno raspoloženje onoga doba, ukratko, ne pokazuje znakove smirenosti.

Što se to, zapravo, zbivalo u glavama tih bradatih kapetana, principala, trgovaca i rentijera s obje strane Rječine? Njihove su obitelji generacijama akumulirale velika materijalna dobra pridonoseći prosperitetu obaju gradova, koncentrirajući u svojim rukama i novac i vlast. Svi ti Adamići, Bačići, Bonetići, Bakarčići, Deškovići, Frankovići, Gorupi, Kleškovići, Kozulići, Korošci, Osojnjaci, Pajkurići, Poščići, Ružići, Švrljuge i Vranjicani, zajedno s mnogim drugima utjecajnim porodicama, desetljećima su bili osnovni pokretači svih privrednih i društvenih inicijativa Rijeke i Sušaka. Svi oni, točnije, ogromna većina ovih ljudi, svojim su porijeklom pripadali hrvatskome ili slovenskome etniku, no usprkos tome postojale su znatne razlike u njihovim pogledima na vlastitu nacionalnost: dok su jedni s ponosom isticali svoje slavenstvo, drugi su ga odlučno odbacivali tvrdeći kako njihovim

žilama struji najčistija talijanska krv, treći su pak nastojali ostati neopredijeljeni, neprestano podvlačeći svoje "fijumanstvo". Slično je bilo i s njihovim političkim opredjeljenjima.

S druge strane, običan puk, zabavljen svojim svakodnevnim brigama i problemima, nije pokazivao (a nije ni mogao pokazivati) gotovo nikakvu političku niti društvenu inicijativu, nije ga zanimalo ništa što bi prelazilo okvire njegova svakodnevnog iskustva: on se marljivo bavio svojim zanatom, okopavao krumpir, sadio zelje, jeo palentu, igrao briškulu i tražio zabavu u vinu. Narod, poučen stoljetnim nepovoljnim iskustvima, nikada nije iskreno vjerovao ni jednom vladajućem sistemu i uvijek je s nepogrešivom intuicijom znao ocijeniti svaku novu političku situaciju. Njime se, doduše, moglo sjajno manipulirati, moglo ga se beskrajno tlačiti, no svim nedaćama usprkos, narod bi u svako doba pokazivao žilavu otpornost i osjećaj za pravdu.

Dugotrajna politička kriza što je potresala Rijeku od burnih događaja 1848, kada je poslije Bunjevčeve okupacije ovaj grad konačno (iako samo formalno) pripao Hrvatskoj, do listopadske diplome 1860, poslije koje nastupa razdoblje ogorčene borbe riječkih **ungareza** za pripojenje Mađarskoj, koja će kulminirati sedam godina kasnije u poznatim makinacijama oko "riječke krpice" - ostavila je duboke i neizbrisive tragove u svijesti njenih stanovnika. Gradom je tih godina stala kolati poznata uzrečica: "legge fiumana non dura una settimana". Iako su riječki liberali, predvođeni čuvenim Papà Matkovićem i njegovim brojnim agitatorima (Sgaredlli, Carina, Walluschnig, Scarpa), u početku svojim programom uspjeli pridobiti većinu stanovništva, ubrzo se pokazalo kako Mađarska nema namjeru od Rijeke stvoriti samostalan i moćan lučki emporij, kako se očekivalo, već, naprotiv, što je moguće više ovaj grad iskoristiti za vlastite svrhe, podrediti ga interesima svoje zemlje. Istina, Mađari će izgraditi željeznicu i lučka postrojenja, podizati nove tvornice i škole, ali sve to samo zato kako bi učvrstili svoje pozicije na Jadranu i još više pridonijeli prosperitetu svoga naroda. Osim toga, uvođenjem izuzetno velikih državnih poreza, privredna djelatnost pretežnog dijela domaćeg stanovništva i njegov životni standard svakim su danom sve više stagnirali. Mađari su, u isto vrijeme, udaljavajući fijumanski element iz općinske administracije, trgovine i mornarice, otvoreno protežirali vlastite građane; isto su tako nastojali da stvarnu vlast u gradu imaju pripadnici visoke mađarske aristokracije (guverner i njegova pratnja, visoki vojni i diplomatski predstavnici). Tako srednji sloj domaćeg riječkog građanstva gotovo potpuno gubi svoju dotadašnju društvenu poziciju, pridružujući se siromašnoj plebejskoj masi. Sve je to, prirodno, izazivalo sve veće ogorčenje i zabrinutost Riječana koji (osim, dakako, onog najbogatijeg sloja) u Mađarima sada više nisu vidjeli saveznike nego, naprotiv, svoje neprijatelje.

Riječka liberalna stranka, kojoj su tada pripadali najelitniji slojevi građanstva, zastupala je ideje koje su odgovarale nazorima svojstvenim liberalnom kapitalizmu devetnaestog stoljeća, što znači vjeru u napredak, poistovjećivanje jednakosti s jednakošću pred zakonom, vjeru u razum itd. Sljedbenici ove političke struje, uživajući veliku podršku Pešte, priznavali su primat suvereniteta mađarske države nad riječkom autonomijom, videći u mađarskoj vladi velikog zaštitnika svojih interesa i glavnu uporišnu točku za provođenje svojih ideja. Samo tri godine nakon uspostave novog režima u Rijeci se osniva političko udruženje "Club Deak" (1870) kao središte liberalnog pokreta a 1872. svečano je proglašen novi riječki statut, tipičan primjer ustava liberalnog poretka. Prema tom se statutu riječko gradsko zastupništvo (Rappresentanza di Fiume) biralo izravnim glasovanjem za mandat od šest godina i brojalo ukupno pedeset i šest zastupnika (od čega pedeset s užeg područja grada a šest iz distrikta); na čelu zastupništva stajalo je predsjedništvo (Presidenza) kojim rukovodi gradonačelnik. Svi su zastupnici dužni položiti prisegu mađarskom guverneru i lojalno se pridržavati mađarskih zakona. Posebno je mjesto pripadalo općinskoj delegaciji, biranoj među članovima zastupništva, koja je imala pravo sudjelovanja na sjednicama ugarskog Parlamenta u Budimpešti. Riječki su liberali, naravno, tvorili najveću i najutjecajniju grupaciju kako u zastupništvu tako i u svim ostalim ključnim institucijama

grada, oni su pod svojom kontrolom imali politiku, privredu, i cjelokupan društveni život. I sama Mohovichева "Bilancia", tada vodeći riječki dnevnik, ne samo da prima subvencije mađarske vlade već je ujedno i glavni nosilac liberalnih tendencija onog vremena.

Treba, međutim, imati na umu da u okviru riječke liberalne partije postoje ipak dvije oprečne idejne struje: njen većinski dio tvore umjereni liberali na čelu s gradonačelnikom Giovannijem Clottom, dok onu manju opozicijsku skupinu predvodi poznati riječki političar Luigi Peretti. Do raskola među liberalima došlo je još 1867. prilikom izbora za riječkoga deputata u peštanskom Parlamentu: umjesto Perettija mađarski su vlastodršci uspjeli tada nametnuti svoga kandidata Akosa Radicsa. Perettijeve su pristaše Riječani u šali nazivali "strankom šišmiša" (I **Pipistrelli**), jer su se obično okupljali na tajnim noćnim domjencima. Poznato je da u Rijeci otada postoji i istoimena ulica, te stara kuća na čijoj su fasadi uklesana tri šišmiša. Vlasnik spomenute zgrade bijaše gradski zastupnik Marciale cav. Malle, okorjeli pobornik "šišmiša", koji je čak dugi niz godina na svojoj vili isticao veliku riječku zastavu, ukrašenu crnom siluetom te noćne životinje.

Pored liberala koji još uvijek igraju dominantnu ulogu u riječkom političkom životu kasnih sedamdesetih godina prošlog stoljeća, u gradu postoje (iako neformalno) još tri političke struje: prohrvatska, protalijanska i autonomaška. Riječki Hrvati, odnosno članovi društva okupljenog oko Čitaonice, iako zauzimaju značajne pozicije u privrednom i javnom životu grada, nemaju gotovo nikakva utjecaja na društvena zbivanja: oni se, doduše, deklariraju kao Hrvati i održavaju rodoljubne skupštine, ali kao cjelina djeluju pomalo izgubljeno, bez čvrstog stava i idejne koncepcije. Čak i njihov najradikalniji predstavnik, ugledni advokat Erazmo Barčić, koji se uvijek isticao angažiranim svojim istupima, bavi se sada uglavnom problemima politike u Hrvatskoj kao saborski zastupnik primorskih kotara. Riječki **partito croato** okuplja tada čak četrdeset i tri brodovlasnika i preko četrdeset trgovaca, pripadaju mu prva imena riječke aristokracije baroni Vranyczany i Zmajić, "le prime borse" Gorup, Bakarčić, Paikurić itd, "le miglioni inteligenze" župnik Fiamin, Derenčin i mnogi drugi znameniti javni radnici. Protalijansku struju u Rijeci sačinjavaju tada većim dijelom doseljenici iz Istre (nazivaju je **consorteria istrilana**) koji, koristeći se svojim visokim društvenim statusom (liječnici, inženjeri, apotekari), nastoje posredno utjecati na politiku grada, favorizirajući "svoje" ljude prilikom popunjavanja unosnih službi, žestoko napadajući i liberale i Hrvate nastojeći osporiti njihov značaj, pokušavajući riječke probleme objasniti kroz prizmu "talijanstva". Njihove su metode djelovanja prikrivene, polaze s pozicija društvene moći a krajnji je njihov cilj potpuno zatiranje slavenstva u Rijeci. U tom se pogledu ne razlikuju mnogo od liberala koji u Hrvatima zapravo gledaju neko nužno (ali stoga i korisno) zlo. Riječki će pak, autonomaši, svoj puni zamah doživjeti na samom izmaku stoljeća, pojavom M. Maylendera na političkoj sceni. Sada su njihove ideje još u povojima.

Godine 1878, međutim, dolazi do značajnog preokreta u odnosu snaga. Stranka prava, čije je djelovanje nakon Kvaternikova sloma kod Rakovice bilo posve zamrlo, ponovo uspijeva konsolidirati svoje redove u Hrvatskoj te uskoro postaje osnovnim pokretačem političkih akcija usmjerenih obaranju dualizma nastalog nakon Hrvatsko-ugarske nagodbe i traženju putova za ostvarivanje samostalne hrvatske države. Mladim je pravašima bilo savršeno jasno da se stanje stvari neće moći izmijeniti pukom teorijom i jalovim diskusijama te da su, ako ne poduzmu konkretne političke akcije, sva njihova nastojanja osuđena na propast. Trebalo je djelovati na najšire slojeve puka, argumentirano širiti svoje ideje u neposrednom kontaktu, ljude se moralo uvjeriti i probuditi iz potpune pasivnosti. A to je bilo moguće ostvariti samo pokretanjem novog stranačkog lista.

Tako je 1. rujna 1878. pokrenuta sušačka "Sloboda" kao "list za politiku i narodne interese". Iako se pravaška ideologija već ranije bila proširila izvan omladine i zahvatila pojedine pripadnike građanstva, naročito u Hrvatskom primorju te nekim dijelovima Hrvatskog zagorja i Vojne krajine, "pojavom **Slobode** počeo je proces prodiranja pravaške

propagande u sve društvene slojeve, izuzevši najbogatije."¹ Već od prvog broja ovog lista, koji istina nije zastupao neki jasno razrađeni politički program, moglo se osjetiti izuzetno angažirano nastojanje oko jednog važnog, mogli bismo reći, sudbonosnog problema: problema Rijeke kojoj je, kako slikovito veli jedan dopisnik zagrebačkog **Vienca**, "ficcija obukla magjarsku haljinu na pravo hrvatsko tielo."²

"Sloboda" je, zapravo, predstavljala onu nužnu protutežu riječkim promađarski orijentiranim listovima i unijela jedan novi nemir, ona je svojim bespoštednim kritikama stvorila uvjete za pojavu sasvim drugačije društvene klime. Politika postaje temom dana, ona prožima sve i svakoga, od magistrata i gubernija, do kavane i brijačnice. Polarizacija između Rijeke i Sušaka, između "naših" i "njihovih", sve više jača, stvara se neka vrst neuroze uzrokovane granicom: borba koja vremenom prerasta u pravi medijski rat.

Sve je počelo jedne mirne nedjelje koncem listopada 1878. kada se na stranicama "Slobode" pojavio prvi nastavak feljtona pod naslovom "I nostri onorevoli".³ U svemu tome, naoko, nije bilo ničeg što bi moglo privući posebnu čitateljevu pažnju. Istina, bio je napisan na talijanskom ali to bijaše uobičajeno za priloge riječkih suradnika. Činilo se, osim toga, kao da je uredništvo lista ovaj podlistak priložilo nekako više "iz nevolje" negoli zbog značaja njegove sadržine; objavljen je iza glavnog feljtona, gotovo na margini. Uskoro će se, međutim, pokazati kako to nije bilo sasvim slučajno. Tijekom narednih mjeseci uslijedile su **fotobiografije** svih pedeset i šest članova tadašnjeg riječkog gradskog zastupništva.

Neposredan povod za pisanje ovog feljtona bili su općinski izbori za riječko gradsko zastupništvo, održani 26. rujna te iste godine.⁴ Uredništvo "Slobode", u jednom od svojih obrazloženja, veli: "Noi scriviamo queste foto-biografie per scoprire alla buona popolazione

¹ Gross Mirjana: Povijest pravaške ideologije, Zagreb 1973, str. 206.

² **Vienac** br. 27, Zagreb, 6. srpnja 1878. str. 439, Listak. Ulaz na Trsat (K slici).

³ **Sloboda** god. I, br. 22 od 20. listopada 1878. s prikazom "fotobiografije" gradonačelnika Clotte (Listak). Ovaj je feljton izlazio s povremenim dužim i kraćim prekidima sve do druge polovice sljedeće godine. Njegov autor, skriven iza pseudonima š. D, nikada nije otkriven. Početkom 1869. u Zadru je ugledalo svjetlo dana neveliko djelo pod naslovom: **I nostri onorevoli: Schizzi biografici-fisiologici- critici-parlamentari, fatti in Dieta, in Istrada, al caffè, da Bellumore, cavaliere di nessun ordine, membro di nessuna accademia ecc. ecc.** Sadržaj ove knjižice "essenzialmente critico ed umoristico" mogao je poslužiti kao inspiracija piscu riječkih "fotobiografija", budući da se ona mogla nabaviti kod knjižare "Tito-litografico-fiumano" i da se bavila sličnom političkom problematikom. Ovo je, međutim, samo pretpostavka koju treba prihvatiti sa stanovitom rezervom. Autor zadarskih "onorevoli" bio je dalmatinski publicist i novinar Enrico Matcovich (1830- 1898). Zanimljivo je da je Matcovich kratko vrijeme živio u Rijeci, suradujući u Mohovičevoj "Bilanciji" i uređujući humorističko-satirički list "Rivista umoristica illustrata".

⁴ Bili su to izbori za šestogodišnji zastupnički mandat (1878-1884). Za razliku od prvih općih izbora održanih 1872. neposredno nakon stupanja na snagu novog općinskog statuta, te njihove dopune iz 1875, bili su to djelomični izbori: izabrano je 29 zastupnika. Prema podacima objavljenim u novinama od 663 popisana birača gradskog izbornog okruga, glasačke je listiće popunilo 378 ljudi a samo njih 276 ubacilo je listiće u glasačke kutije. Rezultati su bili ovakvi: 1. Seeman Fr. 270, 2. Corossacz Giovanni 269, 3. Verzenassi Gius. 265, 4. Ciotta Giovanni 263, 5. Cante G. 262, 6. Francovich Gio. 260, 7. Weber Fr. 259, 8. Cosulich Casimiro 254, 9. Dell'Oste Dr. G.B. 249, 10. Sgardelli Giuseppe 249, 11. Maderspach Aless. 245, 12. Thierry de Federico 243, 13. Verzenassi Francesco 242, 14. Gelletich Dr. Nicolo' 236, 15. Giacich Dr. A.F. 236, 16. Angelovich Eduardo 229, 17. Derencini Francesco 220, 18. Bolmarcich Giovanni 213, 19. Chiachich Michele 211, 20. Wild Antonio 205, 21. Pillepich dr. Augusto 204, 22. Poschich Andrea 200, 23. Berni dr. Giovanni 195, 24. Zandegiacomo Ignazio 194, 25. Gelcich dr. Franc. 183, 26. Matcovich Gasparo 181, 27. Loibelsberger Bened. 139, 28. Gressits M. 138, 29. Rudan Felice 114, 30. Jellouscheg Fr. jun. 99. U distrikualnom izbornom okrugu od 118 popisanih glasača, glasačke su listiće popunila 72 čovjeka a samo su 32 ubacila listiće u glasačke kutije. Rezultati: 1. Serdoz Giuseppe 29, 2. Superina Lorenzo 28, 3. Kucich Simeone 27, 4. Segnan Fr. di Ant. 26. Od 29 zastupnika ponovno ih je izabrano 19: Angelovich, Berni, Cante, Ciotta, Corossacz, Cosulich, Dell'Oste G. B. Francovich, Giacich, Gelcich, Pillepich A, Poschich A, Seeman F, Sgardelli, Thierry, Weber, Wild, Verzenassi F. i G. Novi su zastupnici: Bolmarcich, Chiachich, Derencini, Gelletich, Kucich F, Moderspach, Serdoz, Superina i Zandegiacomo (Chiachich i Gelletich već su jednom bili zastupnici). Ponovno nisu bili birani: 1. Ivancich A.C. 2. Matcovich Gasparo, 3. Minach B, 4. Ossolnack G, 5. Raicich G, 6. Rudan dr. F, 7. Scarpa P, 8. Schulze L. i 9. Warglien V. (Schulze je već prije toga podnio demisiju dok su Scarpa i Warglien odbili ponovnu kandidaturu). **La Bilancia** 27. settembre 1878. Elezioni municipali.

di Fiume i suoi idoli dai piedi di creta, onde così conoscendoli a fondo sappia a quali mani dessa affidò i destini di questo paese, noi le scriviamo onde la generazione più giovane non giudichi gli avvenimenti di questi ultimi anni mediante il prisma delle passioni accese da questi mentori ma mediante gli individui che suscitarono. Noi ci lusinga la speranza che fra noi e costoro possa seguire una transazione. Li sappiamo incorreggibili. Noi stenderemo più volte loro la mano che però fu bruscamente rifiutata.⁵ Osnovna je, dakle, namjera spomenutih članaka bila da se riječka javnost upozna s određenim činjenicama iz života svojih "idola na glinenim nogama" kako bi na taj način mogla bolje prosuditi njihova djela i njihovu ulogu u tadašnjem društvu. Iako "I nostri onorevoli" nisu bili prvi niti jedini pokušaj da se preko štampe upozori na očite nepravilnosti u djelovanju ondašnjeg gradskog zastupništva⁶, sa sigurnošću možemo reći da su bili najradikalniji u svojim nastojanjima da se približe istini o ljudima iz **Rappresentanze**, ljudima koji su tada zauzimali ključne položaje i kojima su njihove pozicije garantirale sigurnu zaštitu vlasti (policija, upravni organi, sudstvo, tisak).

Publiciranje ovog feljtona, kao što se moglo i očekivati, izazvat će pravu buru negodovanja ne samo kod onih čije su "fotobiografije" objavljene, nego će ustalati riječko javno mišljenje od takvih razmjera kakvi se u ovome gradu ne pamte. "La perla del Quarnero, il più tranquillo paese del mondo, la nostra diletta, a pacifica Fiume", kako zanosno veli Arturo, kroničar **Studia e lavora**, počela je nalikovati na pravo bojno poprište. Uslijedile su policijske zapljene i zabrane čitanja "Slobode" na svim javnim mjestima u gradu, žestoki napadi na **slobodiste** preplavili su stranice riječkih listova, gradom su stala kružiti prijeteća anonimna pisma upućena osumnjičenim građanima, počeo je pravi lov na ljude. Bilo bi nemoguće opisati svu **chronique scandaleuse** što se u tih nekoliko mjeseci odvijala u Rijeci. Zato donosimo samo neke simptomatične momente.

⁵ **Sloboda** br. 26, 30. listopada 1878, Le nostre fotobio-grafie.

⁶ U tome prednjači u prvom redu "Studio e lavoro", list koji je štito gospodarske interese grada. U broju 14. od 6. siječnja 1877. neki S. piše članak o inkompatibilnosti činovnika zaposlenih u gradskom magistratu kao članova zastupništva. Autor smatra nužnim da se iz zastupništva izuzmu svi oni koji primaju plaću iz gradske blagajne, budući da stoga ne mogu biti nezavisni kod donošenja odluka, te navodi da u zastupništvu postoji čak osam takvih ljudi: direktor bolnice, gradski fiškal, gradski protofizik, liječnik za siromašne građane, blagajnik, penzionirani upravitelj i direktor. U broju 25. od 25. ožujka iste godine nalazimo zanimljivo razmatranje nekog C-a o stanju u gradskom zastupništvu. "La nostra Rappresentanza, Ora che abbiamo completata la nostra rappresentanza, classifichiamo un pò i componenti la medesima: 1) **impiegati**, ossia rappresentanti che forniscono (sia direttamente o indirettamente) paga dalla Casa Civica 9, cioè: Carina, Gelcich, Giacich, Leard, Milcenich, Peretti, Pillepich, Rudan e Thierry, 2) **parentela** a) **Cosulich** 9, cioè: Cosulich padre e figlio, Francovich padre e figlio, Cattalnich, Corossacz, Domini, Leard e Milcenich. b) **Verzenassi** 6, cioè: Verzenassi Francesco e Giuseppe, Descovich Natale e Enrico, Dall'Asta, Mohovich. c) **Gelcich** 3, cioè: Gelcich, Henke e Thierry. 3) **parlatori** a) stabili 16, cioè: Brent, Carina, Ciota, Chierago, Dall'Asta, Domini, Francovich G., Gelcich, Giacich, Leard, Milcenich, Mohovich, Peretti, Scarpa, P. Thierry e Verzenassi Francesco. b) **di rado** 12 cioè: Angelovich, Brugetti, Corossacz, Cosulich C, Dell'Oste, Gerbac, Matcovich, Prodani, Randich, Rudan, Scarpa Enr. e Siroia. c) **mai** 28, ossia la metà. 4) **Indipendenti** nel vero senso della parola quanti? abbisognerci la lanterna di Diogene per trovarli. Approfittiamo di queste classificazione per scegliere la questione insorta infra i Signori P. e Z. (della Biancia) relativamente al numero dei rappresentanti. - A nostro modo di vedere, il risultato sarebbe lo stesso, giacchè col numero attuale abbiamo i membri delle attuali famiglie dominanti, attornati da un forte numero di coloro che per riguardo altri motivi condividono le loro idee; mentre con un numero più ristretto. Osservo inoltre che riducendo anche il numero, non verrebbero emessi i 28 che non parlano, ma puranco alcuni di quelli che parlano; ed avremmo sempre la stessa proposizione. - La noncuranza dei cittadini elettori fa poi sì, che trionfano i nomi proposti nella fucina della Mutua, trasmessi per il benevolo appoggio agli impiegati. - Ritengo quindi essere fatto sprecato il contrasto relativo ad un questione, che in ultima analisi si riduce soltanto ad un **semplice aumento o riduzione del numero**" itd.

Tako se 10. prosinca 1878. pred riječkim tribunalom morao prijaviti tipograf Gavro Grünhut, vlasnik "Slobodine" tiskare, zbog optužbe koju je protiv njega podigao riječki advokat Stanislaw Dall'Asta "per delitto contro la sicurezza del suo onore connesso mediante la pubblicazione della sua fotobiografia nell'appendice del nostro giornale."⁷ Grünhut je, na pitanje znade li štogod o autoru ovih članaka, mirno odgovorio da sve kada bi i znao nešto o tome, nikada ne bi rekao ni riječi te da stoga odbacuje sve navode iz optužbe. "Sloboda" će, sa svoje strane, ovaj slučaj ocijeniti kao grubo kršenje zakonskih odredbi Hrvatsko-ugarske nagodbe, zatraživši od poslanika Starčevića da zbog toga smjesta uloži protest kod hrvatskog Sabora u Zagrebu.

Dva se dana kasnije zastupnik Luigi cav. Francovich u riječkom "Caffè centrale" obratio općinskom policijskom referentu Fischeru, predbacujući mu zato što nije u stanju otkriti autora feljtona "I nostri onorevoli", riječima "zašto riječka općina godišnje izdaje čak 40000 forinti za javnu sigurnost ako ne zna pronaći tog čovjeka" i zatim dva puta pljunuo na pod u znak protesta.⁸

Nedugo poslije ovoga incidenta dogodio se još jedan izgred. Naime, u noći 16. prosinca iste godine razbijeni su prozori na "Hrvatskoj čitaonici" u Rijeci kamenom umotanim u bijeli papir na kome je pisalo: **Abbasso il foglio Sloboda**.⁹

U tako napetoj situaciji, kada su uzavrele strasti stale ozbiljno ugrožavati ne samo javni mir nego i živote nekih građana, "Sloboda" je prisiljena da pokuša nekako primiriti duhove i apelirati na svijest javnosti:

"I nostri onorevoli", piše ona, "podlistak, koga pod ovim naslovom izdavam, je uzrujao nekoje stare riečke grešnike, koji uplašeni, da se njihova bezdiela doznaju i da time gube dosele uživanu popularnost, nastoje, da se daljne pušćenje istoga obustavi. U tu svrhu nemogući, da glasu istine progovore, latili su se svakojakih bezumnih i podlih sredstavah da ga silom ušutkaju. Da razdraže neuko pučanstvo obielodanili su novinske članke i stihove prepune najcrnijih potvorah i najgadnijih uvriedah proti nepoznatom piscu upitanoga podlistka; razaslali su razne životu i poštenju prijeteća pisma nekijim riečkim rodoljubom, po noći prozore riečke čitaonice i stana odvjetnika Barčića porazbijali kameni zavitim u papiru na kojem stoji napisano: 'Abbasso la Sloboda' i 'Contro i vili protettori della Sloboda ogni arma è lecita'. Žalimo što riečka čitaonica i tamošnji rodoljubi su izvrženi takvom bezumnom nasilju, a to tim više žalimo, čim je ovaj list od njih posve neodvisan, i oni neutjecaju niti s daleka u sastavku pomenutog podlistka. Nadamo se, da će riečke oblasti znati ponovljenje ovih izgredah prepirečiti, i time pokazati, da zakon i red na Rieci vlada. Napadati iz potaje naročito na nevine ljude, je djelo koje dolikuje razbojniku, nipošto civilizovanom gradjaninu, kakvim ovaki Riečanin hoće da bude. Uredništvo je za sadržaj ovoga lista odgovorno. - Koji scieni, da je kojim god člankom uvriedjen, neka nas tuži. Neće nikomu krivo biti jer će nas suditi porota - ovaj najuzvišeniji i najnepriistraniji sud kod svih prosvetijenih narodah."¹⁰

⁷ Sloboda br. 44, 11. prosinca 1878. Impertinenzia.

⁸ Sloboda br. 45, 13. prosinca 1878, Spigolature per la nostra sezione di pubblica sicurezza.

⁹ "Čini se" komentira Sloboda, "da stanovite osobe hoće na novo na Rieci izgreda da arangiraju. Ai neka pamte, da su vremena Čehove uspomene prošla, te da svaka batina ima dva kraja. Ako se dotičnim ne rači slobodoumno pisanje našeg lista, to neka se potruče u redakciju našeg lista sami, a ne da podplate kojekakve ljude, da u miru doba noći škode društvu i osobam, s kojim nedolazi naš list u nikakav doticaj" br. 47, 18. prosinca 1878. Izgred.

¹⁰ Sloboda br. 48, 20. prosinca 1878.

Nažalost, unatoč svim tim zahtjevima i pozivanjima na razum, napadi na "slobodiste" nastavljaju se nesmanjenom žestinom. Početkom siječnja sljedeće godine došlo je do nove demonstracije pred Čitaonicom, kada su gospoda L.F, S.D. i F.F. ondje stali pjevati starinsku pjesmu "Tri kralja jahahu", dok su u isto vrijeme "alquanti muli" vikali uobičajeni "Eljeni!"¹¹ Gotovo istovremeno je uhapšen u Rijeci neki Bavarac, zaposlen kao knjigoveža u "Slobodnoj" tipografiji, zato što je sudjelovao kod nekog ekscesa u pripitom stanju. Ali poslije nekoliko dana, kada je trebao biti otpušten iz pritvora, riječka će ga policija podvrgnuti dugotrajnom i potankom ispitivanju o tome tko dolazi u njegovu tipografiju, tko piše "fotobiografije", pred njega su dovedeni neki riječki građani, predočili su mu se rukopisi. Kada knjigoveža nije bio u mogućnosti pružiti im potrebne informacije, pokušalo ga se namamiti tako da mu se pokloni 500 forinti te odmah osigura povratak u domovinu ako dostavi komad rukopisa jedne od "fotobiografija", uz predujam od 5 forinti. Ipak, knjigoveža nije pristao na ove uvjete.¹²

Ni tadašnji riječki fojl nisu, kao što smo već ranije istaknuli, pokazivali nimalo nježnosti prema "slobodistima", koristeći svaku moguću priliku da ocme "Slobodu" i njezina feljtonista. Ali, dok se Mohovicheva "Bilancia" pokazala prilično suzdržanom, objavljujući povremeno samo pisma razgnejvijenih zastupnika, dotle se **Studio e lavoro** zdušno trudio da u svojim kronikama na svaki način diskreditira "Slobodu": u jednom je članku čak naziva **meretrice** tj. kurvom. Žučne su se polemike često završavale u običnom prepucavanju i sitničavom međusobnom predbacivanju, jedni su druge nastojali navesti na tanak led i učiniti smiješnima u očima javnosti. Otvorene debate, zapravo, bilo je vrlo malo iako su "I nostri onorevoli" upravo radi toga bili i napisani. Čitalačka publika, s druge strane, s velikim je zanimanjem pratila sve što zbivalo i nestrpljivo očekivala svaki naredni nastavak feljtona. O nesvakidašnjoj popularnosti "fotobiografija" svjedoči i činjenica da su "I nostri onorevoli" ugledali svjetlost dana kao samostalna publikacija, štampana kod Primorske tiskare na Sušaku 1880. godine, nedugo nakon što su prestali izlaziti u novinama.¹³

"I nostri onorevoli", gledano iz današnje perspektive, pravo su remek-djelo novinske publicistike. Zamišljeni kao neka vrsta grupnog portreta pedeset i šest riječkih zastupnika, ovi se tekstovi, premda nas od vremena njihova nastanka dijeli više od jednog stoljeća, mogu čitati kao prvorazredno štivo neospornih literarnih i stilskih kvaliteta. O njihovu autoru, nažalost, možemo samo nagađati budući da tadašnje uredništvo "Slobode", iz razumljivih razloga, nije željelo otkriti njegovo ime. Taj famozni § D. međutim, ostavio nam je u naslijeđe nešto mnogo veće od svega što se može poželjeti: svoj duh. Listajući stranice ovog djelca ostajemo zbunjeni širinom uvida ovog autora, koji je posjedovao uistinu rijetku sposobnost zapažanja i verbalizacije svojih dojmova. Od prve do posljednje stranice ovoga rukopisa osjeća se postojanost mišljenja i namjere, ujednačenost razuma i srca, takva koherentnost kakva jednostavno odbacuje mogućnost kolektivnog autorstva, sve je to **morao** napisati jedan jedini čovjek.

¹¹ Ibid, br. 5, 10. siječnja 1879.

¹² Ibid. br. 6, 12. siječnja 1879.

¹³ Ibid. br. 24, 25. veljače 1880. god. III Knjižnica se mogla kupiti kod Kuzme Cuculića na Sušaku, tada glavnog urednika lista. Inače, Primorska je tiskara običavala u to vrijeme publicirati slične "specijalitete" kao što su, primjerice, sljedeći naslovi: XYZ, "Secondo trionfo dell'amministratore. La divisione della Casa di ricovero" (1879); "I frappatori. Tomata XXII (straord.) della Rappresentanza del 23. agosto 1879. Presid. il Podestà G. comm. de Ciotta presenti 25 rappresentanti" (1879); A spese dell'autore fu pubblicato il dialogo in dialetto fiumano di JELICA e FRANCIKA sugli insulti del "Neues Pester Journal" all: indirizzo dei fiumani (Si distribuisce gratia nel negozio di Cosimo Cuculić in Sušak presso il ponte della Fiumera) **Sloboda** br. 38, 30. ožujka 1881. etc.

Tko je, dakle, mogao biti taj čovjek? Ovo je uistinu teško utvrditi. Očito, riječ je o osobi koja odlično poznaje ljude o kojima govori, osobi vrlo dobro upućenoj u društvene odnose i politička zbivanja onoga vremena. Neosporno je i to da je Riječanin jer čitavo djelo odiše neskrivenim rodoljubljem, dapače, posvećeno je "ovoj ljubljenoj Rijeci" (a questa diletta Fiume). Autor, nadalje, pripada krugu obrazovne građanske inteligencije čiji se politički stavovi priklanjaju težnjama mladih pravaša okupljenih oko "Slobode", tada najvažnijeg i najutjecajnijeg stranačkog lista u Hrvatskoj. "I nostri onorevoli" čije se izlaženje poklapa primjerice s poznatim Starčevićim "Pismima Magjarolacah", predstavljaju oživotvorenje onog programa koji su sebi postavili "slobodisti": ideje neposrednog i aktivnog djelovanja unutar postojećeg političkog sistema, praktičnog djelovanja na najšire slojeve naroda.¹⁴

Pisac feljtona ima sasvim jasnu namjeru, on dobro zna što hoće jer pišući na talijanskom jeziku svakodnevne gradske komunikacije, obraća se svim Riječanima bez izuzetka; samo na taj način može biti siguran da će biti prihvaćen i da će njegov tekst biti pročitani. Ovakav postupak, međutim, ne predstavlja novinu u riječkoj publicistici jer će se njime poslužiti i Erazmo Barčić, čitavih osamnaest godina prije, u znamenitoj brošuri "La voce d'un patriotta" (1860). Obrazlažući razloge radi kojih piše, Barčić veli: "Perchè sebbene tutti i miei compatriotti lo parlino, pure non venne loro insegnato a leggere o scrivere altro che l'italiano, perlocchè mi e giuocoforza di scrivermene onde possa essere letto ed inteso."¹⁵

Krije li se iza tajanstvenog §. D. upravo riječki odvjetnik Barčić? Sve ono što smo do sada zaključili o autoru "fotobiografija" kao da doista potvrđuje takvu pretpostavku. Barčić je, osim toga, odigrao odlučujuću ulogu u obnovi pravaštva 1878-1879, dakle, u vrijeme kada izlaze "I nostri onorevoli", dapače, pisac je serije talijanskih članaka što su publicirani u "Slobodi". Moguće je, isto tako, zapaziti određene podudarnosti između ovog feljtona iz Barčićeve brošure, kako u idejnom tako i u stilskom pogledu.¹⁷ Ali sve to ipak ne možemo uzeti kao odlučujuće dokaze jer, kao što smo vidjeli, uredništvo "Slobode" odlučno odbija svaku vezu s riječkim rodoljubima pa i sa samim Barčićem. Međutim, ako i odbacimo mogućnost Barčićeva autorstva, ovaj ugledni riječki rodoljub i političar svakako je morao utjecati na sastavljača "naših odličnika", barem kao inspiracija u borbi za interese hrvatstva u Rijeci.

Prema nekim bi drugim indicijama pisac **fotobiografija** isto tako mogao biti i dr. Marijan Derenčin, poznati hrvatski rodoljub i pravnik. Prva okolnost koja navodi na takav zaključak jesu inicijali osobe što je potpisivala ove feljtone: §. možemo protumačiti kao oznaku za pravnika a D. kao kraticu Derenčinova prezimena. Istina, Derenčin je još 1876.

¹⁴ "Pravaški prvaci osamdesetih godina nisu kao Starčević sjedili u svojim sobama i 'umovali' o određenim podacima iz prošlosti i sadašnjosti da bi stvorili jednom zauvijek date dogme koje bi osigurale postizanje apsolutnih ideala. Oni su se, nasuprot tome, osjećali kao političari i agitatori, tražili putove za ostvarenje samostalne hrvatske države sudjelovanjem u političkoj praksi, dolazi u dodir sa svojim pristašama, računali s određenim interesima..." Gross, op. cit. str. 207.

¹⁵ Barčić, Erazmo: La voce di un patriotta, Fiume, a spese dell'autore, 1860, Introduzione.

¹⁶ Hrvatski biografski leksikon, I. tom, str. 457 (Barčić). Godine 1884. on postaje i glavnim urednikom lista "Kvarner" što je izlazio u Bakar.

¹⁷ Primjer iz uvoda obaju tekstova:

Barčić: "Ispunit ću svoj dug dobra rodoljuba iznoseći vlastito mišljenje o tako vitalnom pitanju, ne povodeći se za strastima, već potpuno slobodno i iskreno nastojati svojim sugrađanima predočiti istinu."
I nostri onorevoli: "Nećemo se povoditi za strastima - Govorit ćemo čistu i golu istinu, i jedino istinu..." Ovakvih bi se primjera dalo nabrojiti još mnogo ali ipak nije potpuno isključena slučajnost.

otišao sa Sušaka, gdje je bio načelnikom, u Zagreb i tamo ostao do kraja života djelujući kao poznati političar i publicist. Nije, međutim, isključeno da se on, budući izvrstan poznavalac riječkih prilika (kao rođeni Riječanin, dugogodišnji općinski bilježnik i javni radnik), prihvatio pisanja "Fotobiografija" za potrebe novopokrenute sušačke "Slobode" - tim prije što se u njega, jer više nije živio u rodnome gradu, najmanje moglo posumnjati. U tom slučaju nije teško objasniti i povremene duže prekide u izlaženju feljtona koje će uredništvo opravdavati zauzetošću autorovom (očito, riječ je o osobi koja često putuje). Zanimljivo je da se početkom svibnja 1879. pojavljuju u "Slobodi" članci pisani na hrvatskom u formi pisma pod nazivom "Iz muzikalnoga svieta", s poznatim inicijalima Š. D., dakle, autora "naših odličnika".¹⁸ I ovo bi, dakle, u neku ruku moglo svjedočiti o Derenčinovom autorstvu budući da su poznate njegove sklonosti prema glazbenoj i scenskoj umjetnosti ("I nostri onorevoli" upravo vrve takvim asocijacijama). Ali "naš Marjanček", kako su ga zvali njegovi prijatelji, često se isticao svojim temperamentnim političkim komentarima te se i sam poneki put našao na meti "Slobodnih" novinara. Treba se, stoga, ozbiljno zapitati jesu li mu ti isti ljudi iz uredništva mogli pružiti toliko povjerenja prepuštajući mu pisanje tako značajnog feljtona kakav bijaše "I nostri onorevoli".

Mogli bismo tako, s većom ili manjom vjerojatnošću, nizati još mnogo pretpostavki o našem paragrafu D. ali sve dok ne bude otkriven originalni rukopis ovoga feljtona, nećemo moći točno utvrditi ime njegova autora.

Osim nekoliko šturih uzgrednih napomena o riječkim "fotobiografijama" gotovo da nema spomena u našoj znanstvenoj literaturi. Godine 1953. u "Zborniku Rijeke" na njih upozoravaju prvi put u svojim radovima Milan Marjanović¹⁹ i Miroslava Despot²⁰. Oba autora, međutim, ostaju samo na općim informacijama i ne upuštaju se u pomniju analizu ovih tekstova.

Pokušat ćemo, dakle, proniknuti u strukturu ovih feljtona kako bismo donekle otklonili dosadašnje praznine i otvorili mogućnost za njihovu valorizaciju. Nemamo namjeru dati konačne sudove o ovome problemu.

"I nostri onorevoli", kao što smo vidjeli, nastali su u jednom specifičnom društvenom i političkom ozračju, iz potrebe da se pomoću novinskoga medija djeluje na što veći krug čitalačke javnosti. U tom smislu oni pripadaju političkoj publicistici. Drugim riječima to je "publicistička proza koja pokušava da kratkim opisom zahvati šaroliku mrežu duhovnih odnosa - deo sveta, komadić života, neki društveni problem. Opis je prepleten asocijacijama iz raznih područja života, monolognim meditacijama (...) Razmišljanja su subjektivna, a zapažanja osećajna. Iz kratkih opisa i razmišljanja izbijaju etički problemi društva"²¹. Sugestivnost, slikovitost i živahnost stila ovdje su u funkciji društvene kritike i

¹⁸ **Sloboda** br. 55, 7. svibnja 1879. Listak. Iz muzikalnoga svieta: pismo upućeno iz Zagreba 19. travnja kazuje o nastupu violiniste Krežme; br. 57 od 11. svibnja: pismo datirano 24. travnja izvještava o zagrebačkom koncertu Ide Wimberger.

¹⁹ "...Te iste godine riječki i primorski Hrvati pokrenuli su u Sušaku list 'Sloboda' koji je poveo žestoku borbu protiv riječkih mađžarona u općini, naročito člancima pisanim talijanskim jezikom od Erazma Barčića i serljom članaka 'I nostri onorevoli', u kojima su donesene biografije 56 gradskih otaca, što je izazvalo mnogo polemika u riječkim novinama." M. Marjanović, Rijeke do 1860. do 1918, str. 231-232, Zbornik Rijeke 1953.

²⁰ Pišući o "Slobodi" autorica navodi: "U novinama je bilo povremeno i talijanski pisanih članaka, te upozoravamo na niz članaka 'I nostri onorevoli' u godištima 1878, i 1879, u kojima su dani karakteristični opisi riječkih političkih ličnosti XIX st; kao riječkog načelnika G. Ciotte, političara i publiciste E. Mohoviča i drugih. Ti su članci bili publicirani i kao zasebno djelo." M. Despot, Pokušaj bibliografije primorskih novina i časopisa 1843-1945. str. 627; Na strani 613. u bilješki o literaturi "Bilancie" autorica donosi i informaciju o rukopisu koji se nalazi u riječkoj Naučnoj biblioteci pod naslovom: Fotobiografie dei 56 rappresentanti di Fiume detti nell'anno 1878 pubblicato nella Sloboda dell'anno 1878. che vedeva la luce nella vicina Sušak. Rukopis se nalazi pod signaturom F1. I.H.32.

²¹ Leksikon novinarstva, Beograd 1979, str. 57 (feljton).

satire: treba privući čitateljevu pažnju kako bi se utjecalo na njegovu svijest. Autor tu stavlja na kušnju vlastitu imaginaciju.

Pretpostavimo da smo dobili zadatak opisati neku nama dobro poznatu osobu. Odakle početi? I gdje završiti? Sama činjenica da znamo mnogo (ili malo) o nekome nije dovoljno da bismo znali što nam je zapravo činiti. No, važno je odnekud krenuti. Vanjski opis? Deset je ljudi u stanju dati deset potpuno različitih opisa jedne te iste osobe. Karakter? Tu smo tek na pravoj muci, jer nikada nećemo biti u stanju točno odrediti nečije osobine a da pritom ne zaglibimo u najcrnji subjektivizam. Ponašanje? Tu počinjemo pričati kako smo jednom... Nije ni važno. Primjećujete li da opisujući druge uvijek govorite o sebi? Eto, tu nastaje veliki problem: opisati drugog a da se ne govori o sebi.

Zamislite sada da pred sobom imate pedeset i šest ljudi. Kako biste ih opisali? Vidite, pisac "naših odličnika" ne samo da nije odustao već je hrabro okončao svoj posao nakon drugih mjeseci mukotrpnog rada koje je proveo prikupljajući fantastičnu gomilu najraznovrsnijih podataka, pretopivši sve to zajedno u skladnu tekstualnu cjelinu. "Jadni D! Zato što ti nedostaje genija koji nekoć inspiriraše satire i epigrame jednog Juvenala, Persija, Horacija, Marcijala, Salvatora Rose, Gozzija, Giustija, Cervantesa, Voltairea; genija koji bi jedini mogao fotobiografski oslikati tog smetenog lukavca..."²² Ipak, naš vrli feljtonist, ne samo da je sjajno uspio dočarati osobine poznatog "lovranskog čudotvorca" nego je s podjednakom uvjerljivošću oživio likove svih pedeset i pet preostalih zastupnika tako te ih danas možemo doživjeti kao svoje suvremenike.

Pred našim se očima ovi ljudi pojavljuju kao sudionici neke fantastično zamišljene predstave u kojoj osnovnu dramsku tenziju čine njihove vlastite egzistencije, samo po sebi toliko različite a ipak tako jedinstvene da mogu preuzeti ulogu dramskoga zbivanja. Ovdje nije toliko važno kada ćemo se uključiti u predstavu, odnosno, s koje ćemo strane početi s čitanjem, od Ciotte ili Zandegiacoma. Važno je osjetiti želju da se predstava dogleda do kraja. Jer, ako to ne osjetimo kod prve "fotobiografije", bolje nam je odmah odustati od čitanja.

Koncepcija ovog feljtona može nam na prvi pogled djelovati prilično stereotipno. Ona izgleda otrpilike ovako: prvo slijede podaci o zastupnikovu porijeklu, zatim autor ukratko iznosi njegovu životnu priču s osvrtom na /ne/uspješnost dosadašnjeg djelovanja (sve, dakako, diskretno začinjeno raznim "pikanterijama") da bi na koncu iznio općenit zaključak o junakovoj ulozi u javnom životu. Autor, međutim, budući da suvereno vlada situacijom i zna da kod čitatelja ovo mora izazvati zamor, svaku pojedinu priču ispričat će na posve drugačiji način. "I nostri onorevoli" prepuni su najrazličitijih aluzija i stilskih varijacija, kalamtura i jezičnih igara, te zapravo i nema područja ljudskog znanja kojega se ne bi usputno dotakli: matematika, zoologija, politika, ekonomija, filologija, botanika, zemljopis, veterina, mineralogija, povijest, mistika, retorika, astronomija, religija, književnost, psihologija itd; sve to, dakako, u okviru onoga što dopušta određena epizoda ili situacija. Autor "fotobiografije", naravno, ne čini to kako bi se podičio vlastitom erudicijom ili maštovitošću, već stoga da pridobije čitateljevu pažnju, da probudi njegovu znatiželju za "stvar" o kojoj piše.

Postoji nešto o ovim tekstovima što odiše duhom koji je srodan našem modernom senzibilitetu. To što osjećamo, to je duh ironije i paradoksa. Piščeva sklonost prema sveopćem ironiziranju stvarnosti prisutna je gotovo u svakom od-

lomku, od prve do posljednje stranice. I što ga više čitamo, to nam je bliskija i milija njegova potreba za smijehom, iako problemi o kojima piše mogu pobuditi sve osim smijeha. Iza te vedre i nasmiješene maske krije se, zapravo, jedno vrlo zabrinuto lice²³.

Sastav tadašnjeg riječkog zastupništva, slijedimo li autora "fotobiografija", pokazuje ovakav odnos snaga: prema imovinskom statusu zastupničku većinu sačinjavaju pretežnim dijelom trgovci i trgovački posrednici (15), zatim slijede posjednici i rentijeri (8), potom advokati i pravnici (6) dok su ostale profesije zastupljene u daleko manjem broju²⁴; prema porijeklu daleko najveći dio čine Fijumani (37)²⁵ i Istrani (7) a preostali zastupnici uglavnom potječu iz susjednih krajeva²⁶; prema političkom opredjeljenju apsolutna većina pripada mađarofilima (19) ili umjerenim liberalima (15) ali istovremeno velik broj nema nekog jasno određenog stava (17); ostali su talijanaši. Dominantnu ulogu u upravljanju gradom imaju, dakle, ljudi čije obitelji pripadaju najbogatijim slojevima društva, koji zastupaju liberalne ideje i koji su naklonjeni novoj mađarskoj vlasti. Ovoj oligarhiji, naravno, nije toliko stalo do Pešte koliko do vlastitog probitka a položaj **corupusa separatuma** omogućava joj najveću moguću slobodu djelovanja i upravljanja. Zahvaljujući vrlo raširenom protekcionizmu i nepotizmu²⁷ riječka se privredna aristokracija sasvim uspješno odupire svom najvećem konkurentu: mađarskoj aristokraciji i činovništvu guvernerova kruga koje pokušava, sa svoje strane, uspostaviti apsolutnu kontrolu peštanskog centra.

U takvoj situaciji, sasvim nepovoljnoj ne samo za razvitak hrvatskih nego općenito slavenskih interesa ovoga grada, u doba velike gospodarske stagnacije koja sve više pogađa veliku većinu stanovništva, pojavljuje se jedna nova politička struja koja još više doprinosi općoj destabilizaciji odnosa, struja u kojoj pisac "naših odličnika" vidi najveću opasnost za budućnost slavenstva Rijeke: **consorteria Istriana**.

Treba imati na umu da pravih "talijanaša" među autohtonim riječkim stanovništvom u to vrijeme nema. Istina, Barčić godine 1860. u već spomenutoj brošuri spominje "neke naše italomane" koji se ističu svojim bučnim uličnim izgredima i agitacijama²⁸, ali još nema spomena o nekom organiziranom pokretu već samo o pojedinačnim istupima. Tek nakon osnutka irendentističkog udruženja "Giovine Fiume", godine 1905, možemo govoriti o autohtonom talijanaškom pokretu u Rijeci, pokretu koji će svojom masovnošću pridonijeti kasnijoj aneksiji grada Kraljevini Italiji. No, koncem sedmoga decenija prošloga stoljeća atmosfera bijaše posve drugačija. Glavni zagovornici talijanstva uglavnom su stranci, odnosno, kako vele "slobodisti", "tutta quella turba famelica venuta di oltre l'Ucka per sfamarsi alle spalle dei poveri fiumani, che si lasciamo finora allucinare dai colpi di scena di tanti avventurieri..."²⁹.

²³ "... U namjeri obaranja pijedastala što ga zauzimaju neki korifeji javnog povjerenja koji svojim zloupotrebama postadoše kreatorima, a sada i braniteljima jednog stanja stvari nepojmljivog sa istinskim interesima Rijeke, mi razotkrivamo poroke koji bi je mogli uništiti, a nikako podići na bolje. Iščušćani od neuke tuđinčadi, što dođe s druge strane Učke među nas da nas podijeli i koja se sada diže kao despot, **razgolićujemo tu ništavnost, mi je ismijavamo i pokušavamo ispraviti**, vraćajući Riječanima pravo da budu gospodari u vlastitoj kući..." v. Francesco dr. Gelcich (istaknuo I.L.).

²⁴ Liječnici (4), činovnici (4), obrtnici (4), brodovlasnici (4), inženjeri (2), profesori (2) kapetani (2) te po jedan industrijalac, poduzetnik, knjižar i apotekar.

²⁵ Odnosi se to na ljude koji su u Rijeci rođeni a čak sedamnaestorici su očevi stranci.

²⁶ Venecija, Furlanija i Trst (3), Drenova (2), Kostrena (2), Cres (2), Selce (1), Volosko (1), Orebić (1) a samo jedan dolazi iz Mađarske, odnosno, Erdelja (Transilvanija).

²⁷ Vidi bilj. 6.

²⁸ Barčić, oč. cit., str. 65.

²⁹ **Sloboda** br. 16, 5. veljače 1879.

Ovaj "skup istarskih pridošlica" kojega su sačinjavali eminentni predstavnici tadašnje riječke inteligencije (Chierogo, Gelletich, Ghira, Dell'Oste, Pillepich, Prodam i dr.) predstavljaju prilično homogenu grupaciju čije djelovanje podsjeća s jedne strane na tajna karbonarska udruženja a s druge na svemoćnu **cosa nostru** koja nastoji ne samo utjecati na tadašnji društveni i politički život nego istovremeno nastoji potpuno istisnuti riječki slavenske elemente, nastojeći potpuno uništiti svaki spomen o slavenskom identitetu ovoga grada. "Čudnovata su vam čeljad istarski unagrezi, viču proti svemu, što je hrvatsko, dakako iz kukavštine i straha, da neizgube ničim opravdano niti utemeljeno gospodstvo na Rijeci, ali ipak grabe i otmilju hrvatstvu što više mogu."³⁰ Glavni pokrovitelj i podupirač djelovanja **consorterie** bio je poznati riječki ljekarnik Giovanni Prodam, u čijoj su se apoteci "All'Angelo" i okupljali članovi ovoga društva. Poznato je da ovamo u svoje vrijeme rado zalazi i Carlo De Franceschi, čuveni talijanski iredentist i istarski povjesničar. Sukob između pripadnika **consorterie** i "slobodista" od presudne je važnosti za razumijevanje feljtona "I nostri onorevoli".

Giovanni Prodam (1837-1916), zastupnik kome je posvećena zaključna "forobiografija", jedan je od onih pojava na riječkoj političkoj sceni čiju bi ulogu valjalo ispitati u nekoj posebnoj studiji. Rodio se u Vižinadi i nakon završenih studija farmacije u Padovi dolazi u Rijeku, gdje otvara apotekarsku radnju. Zahvaljujući svojoj ogromnoj popularnosti kod riječke javnosti ovaj je čovjek obavljao čast općinskog zastupnika čitavih pet decenija, ostavivši trajan pečat u društvenom i političkom životu ovoga grada. Njegova nametljivost i talijanski ekskluzivizam, njegovo neprestano poziranje i bahatost, pribavit će mu istovremeno mnogo protivnika, naročito u taboru riječkih Hrvata, koji neće ispustiti ni jednu priliku da mu se narugaju. U tome, naravno, prednjači "Sloboda". Evo jedne karakteristične rugalice, objavljene pod naslovom "Pozdrav Istrijanu Zvanu Prodanu Specijeru v Reke":

Reko mila, Reko lepa
Tebe sreća ceka slepa,
Ne već draga, s'Ungarije
Leh, znas, tamo od Istrije.

Dosla sreća istrijana
Specijera naseg Zvana,
Zac je pravi on pojeta
Ki butegu ne pometa.

Njemu pletu lepu krunu
Percevine duha punu
Irredenta, tabbachina
Laura, njegova regina.

On Petrarku superava
Boje Lauru dekanteva
Kanta Zvane od ceroti
Versi delaj za dekoti

³⁰ Ibid. br. 22, 19. veljače 1879.

I za camzi, i za buhe
Prahi delaj, jos za muhe
Za misi, pantigane
Mesaj paste, dragi Zvane.

Prodaj vodu per i kali
To je za te, cuj moj mali
campo vasto poezije
A ne druge nemarije.

Bati bati la trijaka
I za tune! fa la sbjaka
Pak óes delat sebi kuće
Lauri klobuk i papuće³¹

Prodam se, naime, bavio i pisanjem poezije. No, pored aluzija na njegovo nadri pjesništvo, često ga se napada i zbog šarlatanstva budući da je naveliko propagirao svoje ljekarničke "izume" i hvalio njihovu neobičnu djelotvornost. Kada je koncem prosinca 1878. neki dječak umro, nakon što je popio očito preveliku dozu Prodama ekstrakta ricinusova ulja, "Sloboda" je objavila prilično oštar članak tvrdeći da je bočica sadržavala otrovnu tekućinu³². Riječki su listovi u ovoj aferi nastojali dokazati da je riječ o običnoj insinuaciji i zlonamjernu izvrstanju činjenica. Tako je, primjerice, "Studio e lavoro" publicirao prilog u kojem "un fiumano" uzima u zaštitu Prodama i ubraja ga u **florì di galantuomini e di onestà**³³. Početkom veljače 1879. "slobodisti" proširuju napade na Prodama i njegovu družinu, optužujući ih da protežiraju svoje kandidate na unosnim položajima³⁴. U odgovoru na ove optužbe neki C. (vjerojatno ing. Giuseppe Chierogo) odbacuje svaku mogućnost o postojanju bilo kakve "consorterie" i zaključuje kako je riječ o izmišljotinama kojima se pokušavaju diskreditirati "individui colti venuti a Fiume"³⁵.

Svi ti događaji, naravno, izravno su utjecali na sastavljača "fotobiografija" tako da će oštrica njegovih satiričkih aluzija biti usmjerena u prvom redu na "istarskom kliku", dok će riječki mađaroni, u usporedbi s talijanašima, izgledati daleko bezopasniji. Ipak, ovo je samo prividno tako. I jedni i drugi podjednako su opasni politički protivnici jer im se ciljevi zapravo nimalo ne razlikuju. I jedni i drugi bore se za vlast i društveni prestiž, preziru Slavene, nastoje pridobiti što veću podršku peštanske vlade. Vlada, sa svoje strane, služeći se principom "dividende et impera", pomaže i jedne i druge u borbi protiv trećega: opasnosti od "panslavizma", kako se tada običavalo govoriti.

³¹ Ibid. 4. prosinca 1878. (potpis S.).

³² **Sloboda** br. 50, 25. prosinca 1878. Un Dulcamara nella rete. Inkriminirana bočica odmah je poslije toga slučaja bila poslana na stručnu ekspertizu u Budimpeštu, gdje je ustanovljeno da tekućina nije sadržavala otrov.

³³ **Studio e lavoro** br. 120, 18. gennaio 1879. Articoli comunicati. Slobodina novinara naziva "un vigliaccio". Isti će list objaviti u br. 124 od 15. veljače te godine novi članak "L'olio di ricino 'Prodama' u kome 'un imparziale' ponovo napada "Slobodu" zbog klevetničkih tvrdnji. Kada je konačno dokazana neosnovanost optužbi, "Studio e lavoro" slavadobitno o tome obavještava svoje čitatelje. Dapače, Prodama je u travnju iste godine dobio za svoje produkte i medalju III. klase od pariške Akademije, što je samo bio novi dokaz o njegovoj nevinosti.

³⁴ **Sloboda** br. 21, 16. veljače 1879. La consorteria istriana. U tom se članku tvrdi da je "consorteria" dovela na mjesto direktora gradske štedionice Oscara Böhma a prilikom izbora novog gradskog liječnika za sirotinju istisnula Riječanin Holtzabecka a postavila svog zemljaka Francesca Ghiru iz Rovinja.

³⁵ **Studio e lavoro**, br. 125. 22. febbraio 1879. La consorteria.

"I nostri onorevoli", koje danas doživljavamo ne samo kao politički feljton već u njemu otkrivamo i prvorazredno povijesno svjedočanstvo, svjedočanstvo o duhovnom raspoloženju riječkog društva u jednom izuzetno značajnom povijesnom trenutku, govore u prilog zrelosti jedne epohe koja znade cijeniti velike mogućnosti novinskog medija. "Consta che giornali mondiali recano schizzi biografici riferentisi a individui importanti nella vita pubblica senza risparmiarli sotto nessun aspetti, ma perfino giornali seri e tecnici che dovrebbero essere quindi del tutto obbiettivi trattano in ben altro tuono della 'Sloboda' questa partita..."³⁶ U tom su smislu "naši odličnici" od posebna značaja za povijest naše novinske publicistike i zaslužuju našu punu pažnju. "I nostri onorevoli" nestrpljivo očekuju nepristranog i radoznalog čitatelja!

³⁶ Sloboda br. 16, 5. veljače 1879.

RIASSUNTO

Irvin Lukežić

I NOSTRI ONOREVOLI

Il tema di questo saggio è un feuilleton di un autore ignoto che venne pubblicato nel quotidiano "Sloboda" (Sušak) dalla fine del 1878 fino alla metà del 1879, in lingua italiana, sotto il titolo de "I nostri onorevoli". Si tratta di una spiritosa satira politica il cui testo presenta anche indubbe qualità letterarie.